

SZENT HEDVIG, LENGYELORSZÁG KIRÁLYNŐJE ÉS A KERESZTÉNYI ÉLETFORMÁK¹

BÍRÓ CSILLA

KIVONAT: Szent Hedvig alakja, politikai, kulturális és egyházi tevékenysége jól dokumentált és részletesen feltárt, igaz, hazánkban a róla szóló szakirodalom jelentős része nem áll a kutatók rendelkezésére. A személyiségével kapcsolatba hozható történelmi forrásokról és legendákról is születtek már tanulmányok. Tanulmányomban egy talán kevésbé vizsgált műre, a prágai domonkos Henricus de Bitterfeld 1390-es években írt *De contemplatione et vita activa* (A szemlélődésről és a cselekvő életéről) című értekezésére koncentrálok, amelyet Hedvig királynőnek ajánlott, és amelynek vizsgálatával bepillantást nyerhetünk Hedvig lelki életébe. A mű részletes, Hedvignek címzett ajánlólevele a két életforma elterjedt újszövetségi toposzával, a két testvér, Mária és Márta példájával mutatja be a szemlélődő és a cselekvő életformát.

KULCSSZAVAK: szemlélődő és cselekvő életforma, királytükör, Henricus de Bitterfeld, Anjou Szent Hedvig

Jadwiga, Queen of Poland and the Christian way of life

ABSTRACT: The figure of Jadwiga of Poland, her political, cultural, and ecclesiastical activities are well documented and thoroughly researched, although researchers do not have access to a significant part of the relevant literature in

¹ Köszönetemet szeretném kifejezni Anna Adamskának, az Utrechti Egyetem oktatójának, aki számos információval segítette a tanulmány létrejöttét.

Hungary. Studies have been carried out on the historical sources and legends associated with her character. My study focuses on a perhaps less studied work, the treatise *De contemplatione et vita activa* (On contemplation and life of action) by the Dominican Henricus de Bitterfeld of Prague, written in the 1390s and dedicated to Queen Jadwiga, which provides an insight into her spiritual life. The detailed dedication of the work, addressed to Jadwiga, describes the contemplative and the active life through the popular New Testament topos of the two ways of life, using the example of the two sisters Mary and Martha.

KEY WORDS: contemplative and active life, king's mirror, Henricus de Bitterfeld, Jadwiga of Poland

Anjou Hedvig, I. (Nagy) Lajos királyunk legkisebb lánya, Lengyelország királynője műveltségét és lelki életét alapvetően határozta meg a Biblia és az egyházi hagyományok (napi imák, kegyes olvasmányok, szemlélődés, szentségek). Hogy mennyire értő módon járatos volt a Szentírás egyes könyveiben, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy feltételezhetően példaképének tekintette az Újszövetségben megjelenő betániai testvérpárt, Mártát és Máriát, és ez a szellemiség hatással volt uralkodói tevékenységére is.

Mivel Anjou Szent Hedvig élete jól dokumentált, több lelki vezetőjét is név szerint ismerjük: például Peter Wysz, Jan Štěkna, Stanislaus Skarbimierz, és tudjuk, hogy az ő segítségükkel és tanácsukra uralkodói teendőit mély lelki élettel ötvözte, és egyensúlyt tartott a *vita activa* és a *vita contemplativa* között. Pédaképének tartotta az evangéliumokban (Lk 10,38–42 és Jn 11,1–37; 12,1–8) szereplő Mártát és Máriát, amit dokumentumok, levelek és a Szent Flórián-zsoltároskönyv illuminációi is bizonyítanak. (A nővérek megjelennek például Paweł z Zatora krakkói kanonok sermótöredékében;² valamint fontos szerepet játszanak Heinrich von Bitterfeld: *De vita contemplativa et activa* című

2 Wolny–Zawadzki 1975, 82.

Hedvignek írt királytükreben; Jan Štěkna *Liber de passione* vagy *Sermones de passione* című írásának helyszíne pedig a betániai testvérpár háza. A műnek egyelőre nincs nyomtatott kiadása³).

Anjou Hedvig lelkiségében hangsúlyosan fontos szerepet kap a késő középkori Lengyelország kultúrtörténetében is kiemelkedő jelentőségű úgynevezett Szent Flórián-zsoltároskönyv egyrészt mint a zsoltárok első lengyel fordítása, másrészt mint az uralkodót megszólító műfaj. A zsoltárok ugyanis korán a laikus elit lelki vezetésének eszközévé váltak, és alkalmas közvetítői lettek az uralkodók keresztény erényeinek.⁴ Ilyen például a *pietas* mint uralkodói erény (*pietas regia*), mivel egy sikeres állam működéséhez Isten akaratára ugyanúgy szükség volt, mint a megfelelő uralkodóra. A Biblia példatár volt az uralkodók számára a viselkedésüket illetően, a nyelvezete pedig megnyilvánulásaikhoz jelentett mintát, valamint a bibliai szövegek, elsősorban a zsoltárok a magánájtatosság alapjait képezték, és az olvasástanulás alapszövegeit jelentették, hiszen a szövegeiket nagyrészt fejből tudták. Az uralkodók keresztény reprezentációját elsősorban a nyilvános vallásos cselekedeteik határozták meg (például kolostoralapítások, szertartások, adományozások, bizonyos szentek tisztelete, ereklyék gyűjtése), de ugyanilyen jelentőséggel bírtak a mások számára láthatatlan magánjellegű vallásos cselekedeteik is (például imádkozási szokásaik, meditációik), bár ezek sokszor az uralkodói lakosztály zárt ajtajai mögött zajlottak, és leginkább az uralkodók könyvtára és olvasmányai alapján nyerhetünk ezekbe bepillantást. A háromnyelvű (latin, német, lengyel) Szent Flórián-zsoltároskönyv Hedvig tiszteletére készült, és a zsoltárok mellett az illuminációja is a királynő spirituális programjához kapcsolódik. Három különböző helyen szerepel benne két egymásba fonódó M betű, amelyet a korábbi kutatások az asztrológiához kapcsolódó szimbólumoknak tekintettek, de Krzysztof Ożóg ezeket cáfolva rávilágított, hogy sokkal inkább lehet a két M Hedvig újszövetségi példaképeinek, Mártának és Máriának, a Jézust vendégül látó két nővérnek a

3 A több kéziratban fennmaradt mű lelőhelyei és jelzetei: Praga NK Ms. I. E. 37, k. 179r; Kraków ABKKK Ms. 124 (152), k. 46–73v; Wrocław BUWr Ms. I F 609, k. 169–195v.

4 Adamska 2013, 186–209.

szimbóluma.⁵ Eltérő álláspontot képvisel az MM monogrammal kapcsolatban Christopher Mielke, aki úgy véli, hogy a Szent Flórián-zsoltároskönyvön található ábrázolások Anjou Hedvig nővérére, Mária magyar királynőre is utalhatnak, hiszen fennmaradtak források a két testvér ajándékozásairól, így elképzelhető, hogy vagy Mária ajándékozta Hedvignek, vagy Hedvig Máriának az unikális kéziratot.⁶

Hedvig olvasmányairól emellett Jan Długosz krónikájából értesülhetünk. Az *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* 10. könyve így tájékoztat:

„Azáltal, hogy félretette az önhittséget és a világi alantas viselkedést, elméjét és szívét kizárólag az imádsággal és a szent könyvek olvasásával foglalta el, nevezetesen az Ó- és Újszövetség, a négy doktor homíliái, a *Vitae patrum*, a szentek kínjairól szóló beszédek és leírások, Szent Bernát és Szent Ambrus elmélkedései és prédikációi, Szent Brigitta Jelenései és sok más latin nyelvről lengyelre fordított könyv olvasásával.”⁷

A lista sok hasonlóságot mutat IX. Lajos francia király olvasmányaival, ugyanis Hedviget a *devotio* hagyományos uralkodói modellje szerint nevelték, amely a 13. század folyamán IX. Lajos kegyességének hatására alakult ki, és fő jellemzői a *caritas* (szeretet), a *compassio* (együttérzés Krisztus szenvedési iránt) és a *humilitas* (alázatosság).⁸ Hogy a szenvedéstörténet Hedvig kegyességének visszatérő eleme, az is mutatja, hogy a belső köréhez tartozó Jan Štěkna írt számára egy meditációt *Liber de passione* címmel.⁹ Štěkna műve továbbá megint csak bizonyítéka annak, hogy az uralkodónőt mennyire foglalkoztatta Márta és Mária alakja, mivel a mű egy fiktív párbeszéd Jézus és a Szűzanya között, és Betániában, Márta és Mária házában játszódik.

5 Ožóg 2013, 166–185.; Manuwald 2021, 103.

6 Mielke 2017, 165.

7 Długosz 1985, 232. (Saját fordítás, B. Cs.)

8 Ožóg 2013, 180.

9 Ožóg 2013, 181–182.; Jan Štekna (Szczekna): *Liber de passione* vagy *Sermones de Passione*, Mss. 1. Praga NK Ms. I. E. 37, k. 179r; 2. Kraków ABKKK Ms. 124 (152), k. 46–73v; Wrocław BUWr Ms. I F 609, k. 169–195v.

Az újszövetségi két nővér, azaz az általuk megjelenített cselekvő és szemlélődő életforma a legnagyobb hangsúlyt Heinrich von Bitterfeld domonkos szerzetes Anjou Hedvighez írt királytükreben kapja.

Heinrich von Bitterfeld (? – 1405 körül) feltehetően a szászországi Bitterfeld városban született a 14. században.¹⁰ Fiatalkoráról nincsenek adataink, nem tudjuk, hogy hol végzett egyetemi tanulmányokat, és azt sem, hogy mikor lépett be a Domonkos-rendbe. Szokatlan, hogy a rendbe a lengyel rendtartomány briegi (Brzeg) kolostorában lépett be. Nem zárható ki, hogy rendje Prágába küldte, ahol a rend legközelebbi *studium generaléja* működött. Bitterfeld kutatója, a szintén Domonkos-rendi Vladimír Koudelka szerint 1380 és 1388 között Bitterfeld Párizsban tartózkodott, amit egy ott elmondott *sermőjéről* szóló feljegyzés tanúsít. Teológusi diplomáját 1391. március 5-én kapta meg IX. Bonifác pápa utasítására, ezáltal úgynevezett *magister bullatus* lett, amely kifejezés egyrészt utalt arra, hogy hogyan szerezte meg a diplomáját valaki, másrészt a prágai egyetem tanárainak leértékelő véleményét is kifejezte azok felé, akik a pápa által jutottak diplomához. A prágai Szent Kelemen-kolostor iskolájában is tanított, az itteni tevékenységét leginkább a pasztorálteológia jellemzi. 1404 májusában Bitterfeld harcba szállt a szimónia elterjedt gyakorlata ellen, ám hamarosan elhunyt. Halála dátumát 1404. május 22-e és 1406. augusztus 28-a közé tehetjük. Számos műve maradt kéziratban.

Anjou Hedviggel való kapcsolata úgy jöhetett létre, hogy az uralkodónő a krakkói egyetem teológiai karának beindulása előtt kereste a kapcsolatot a prágai egyetemmel és egyházi intézményekkel, ugyanis szüksége volt kiművelt egyházi vezetőkre, akiket az uralkodói elit körébe emelhet. Kereste a megállapodás lehetőségét IV. Vencel cseh királlyal, hogy litván származású tanulóknak ösztöndíjat hozzanak létre Prágában, amit 1397. július 20-án hagyott jóvá a cseh uralkodó. Ezt követően 1397. november 10-én szállást és ösztöndíjat

10 Bitterfeld legrészletesebb életrajzát a *De vita contemplativa et activa* kritikai kiadásának bevezetőjében találjuk: Bitterfeld 2003. Lásd még Černuška 2009, 80–90.; Koudelka 1953, 5–65.; Worstbrock 1981, 699–703.

alapított litván tanulóknak, hogy az újonnan kereszténnyé lett ország egyházi elitje minél hamarabb kialakulhasson.¹¹

A vita activa és a vita contemplativa fogalma az ókortól Szent Ágostonig

Az ókori görög filozófia több irányzata különböztetett meg életformákat, így az epikureusok, sztoikusok, platonikusok. Filozófiai rendszerükben alapvetően egy cselekvésorientált és egy nyugalomra, elmélkedésre építő életforma különíthető el. A korai kereszténységre hatott a sztoikusok *apatheia* tana,¹² Arisztotelész *Nikomakhoszi etikája*¹³ pedig bizonyíthatóan szerepet játszott a keresztény vita activa és vita contemplativa fogalom pár tartalmának alakulásában. A *Nikomakhoszi etika* I. könyve három jellegzetes életformát különböztet meg: az élvezethajhászó életet, a közügyekkel foglalkozó életformát és az elmélkedő életformát.¹⁴ Arisztotelész elméletének nyomán a két életforma, a *biosz theorétikosz* és a *biosz praktikosz* a keresztény gondolkodás elemévé vált, bár magában a Bibliában semmiféle explicit utalást nem találunk rájuk. A Szentírás nem különböztet meg alacsonyabb vagy magasabb rendű életformát, sőt Jézus földi tevékenysége ötvözi a szemlélődő és a cselekvő életforma elemeit.

A két életforma integrálása a keresztény gondolkodásba a két nagy keleti egyházatya, Alexandriai Kelemen (? – 215 körül) és Órigenész (184–254) nevéhez köthető. Órigenész a János evangéliumához írt kommentárjában foglalkozik az Újszövetségben szereplő két nővérrel, Mártával és Máriával.¹⁵ A János evangéliuma (Jn 11,1–54) részletéhez szorosan kapcsolódik a Lukács evangéliuma 10,38–42 verse, ahol a testvérpár, Márta és Mária a házában vendégül látja Jézust:

11 Knoll 1999, 426–427.

12 Stead 2002, 64.

13 Huber 1991, 21.

14 Arisztotelész 1987, I. 3., 6., 13.; VI. 1–3.; X. 7–9.

15 Haas 2011, 159–161.

„Útjukon betértek egy faluba. Egy Márta nevű asszony befogadta házába. Ennek volt egy húga, Mária. Ez odaült az Úr lábához és hallgatta a szavait, Márta meg sürgött-forgott, végezte a háziasszonyi teendőket. Egyszer csak megállt: »Uram – méltatlankodott – nem törődöl vele, hogy húgom elnézi, hogy egyedül szolgáljalak ki? Szólj neki, hogy segítsen nekem.« Az Úr azonban így válaszolt: »Márta, Márta, sok mindenre gondod van és sok minden nyugtalanít, pedig csak egy a szükséges. Mária a jobbik részt választotta, nem is vesztí el soha.«”¹⁶

Míg Márta azon fáradozik, hogy kiszolgálja vendégét, Mária Jézus tanításait hallgatja. Nővére kéri Jézust, szóljon Máriának, hogy ő is segítsen, de Jézus elutasítja Márta kérését. Azt feleli, hogy Mária a jobbik részt választotta, amelyet senki sem vehet el tőle. A szorgos Márta a cselekvő élet allegóriája, az ígét hallgató Mária a szemlélődő életé. Az úgynevezett Márta–Mária-modell kifejezetten elterjedté vált a két életformáról szóló vagy azokat érintő írásokban: a testvérpár nagyon hamar, már a korai kereszténységtől kezdve a két életforma jelképévé vált. A két nővér szerepel Szent Ágoston 103. és 104. beszédében, valamint a *De civitate Dei* 19. könyvének 2. és 19. fejezete is részletesen foglalkozik az életformák témájával. A *De civitate Dei* vonatkozó része három életformát különböztet meg: „Ebből a három életformából, azaz a nyugalmasból, a tevékenyből és a kettő elegyéből ki-ki ép hittel bármelyik életformát élheti, és eljuthat az örök üdvösségre.”¹⁷ A *vita activa* és a *vita contemplativa* mellett a világi papság igényeiből fakadóan kialakult az úgynevezett vegyes életforma, a *vita mixta* fogalma, amely magában foglalja a cselekvő és a szemlélődő életvitel elemeit. A középkori, életformákról szóló elmélkedések azonban alapvetően csak két életformával számolnak, maga Ágoston és Gergely¹⁸ az életformákról

16 A bibliai részletek a Szent István Társulati Bibliából származnak.

17 „Ex tribus vero illis vitae generibus, otioso, actioso et ex utroque composito, quamvis salva fide quisquis possit in quolibet eorum vitam ducere et ad sempiterna praemia pervenire [...]”. Augustinus 2003, 686. (Saját fordítás, B. Cs.)

18 Nagy Szent Gergely és a szemlélődő életforma kérdéséhez alapvető szakirodalom: Dagens 1977, 134–140.

szóló szövegeikben sem a hármass felosztásra helyezi a hangsúlyt. Kurt Ruh így fogalmaz a kérdéssel kapcsolatban:

„Az Ágoston- és a Gergely-kutatók gyakran emlegetnek »vegyes életformát« (vita mixta), de a két egyházatya közül egyik sem jelöli külön fogalommal a két élet összekapcsolódását, vagyis nem három különböző formával számolnak, hanem úgy vélik, hogy a két forma váltogatja és kölcsönösen átjárja egymást.”¹⁹

A két beszédben Ágoston a Mártáról és Máriáról szóló Lukács-perikópa allegorikus értelmezését adja. A két nővér a két életforma megtestesítője, a Jézus körül sürgölődő Márta jelképezi a vita activát, a Jézus lábainál ülő és az igét hallgató Mária a vita contemplativa modellje. Ágoston magyarázata szerint mindketten jól választottak, de Mária a jobbik részt választotta.

Nagy Szent Gergely a keresztényi életformákról

Az Ágoston-sermóknál nagyobb hatást gyakorolt az utókorra Nagy Szent Gergely *Homiliae in Hiezechielem* című bibliaértelmezése II. könyvének 2. homíliája,²⁰ amely az Ezekiel próféta 40. könyvének 5. versét értelmezi: „És lám, a templomot fal vette körül minden oldalról. A férfi kezében egy hat könyök hosszú mérővessző volt – egy könyök itt annyi, mint egy könyök meg egy tenyér.” Gergely értelmezése szerint a hat könyök (*sex cubitus*) a vita activának feleltethető meg, mivel Isten a hatodik napon fejezte be a világ teremtését. Az egy tenyér (*palmus*) pedig a vita contemplativa, mivel a szövegben a hat könyök után következik, és ezen a napon nem végzünk munkát. A homília szerint a cselekvő élet kenyeret adni az éhezőknek, tanítani a tudatlant, útba igazítani a tévelygőt, a gőgöst az alázatosság útjára terelni, gondozni a gyengét, kinek-kinek megadni, ami a hasznára van. A szemlélődő életformát pedig így határozza meg Gergely:

¹⁹ Ruh 2006, 181–182.

²⁰ Gregorius 1971, II. 2, 229–236.; a szöveget részletesen elemzi Ruh 2006, 177–182.

teljes lélekkel megtartani az Isten és a felebarát iránti szeretetet, felhagyni a ki-felé irányuló cselekvéssel, egyedül a Teremtő iránti vágyhoz ragaszkodni, hogy a lélek egyedül az Isten szemtől szemben való látására vágyakozzon.

Gergely ez után sort kerít a Lukács-evangélium 10,38–42 versének magyarázatára: szemléletesen világítja meg, hogy a két asszony közül miért Mária választotta a jobbik részt, azaz miért előbbre való a szemlélődő élet a cselekvőnél. A cselekvő élet a testtel együtt véget ér, ugyanis az örökkévalóságban nem lesznek testi igények. A szemlélődő élet viszont a földi életben kezdődik, és a túlvilágiban teljesedik ki:

„A cselekvő élet ugyanis a testtel együtt véget ér. Hiszen az örök hazában ki fog kenyeret nyújtani az éhezőknek, ha senki sem éhezik? Ki fog inni adni a szomjúhozónak, ha senki sem szomjazik? Ki fogja eltemetni a halottakat, ha senki sem hal meg? Az e világi élettel együtt tehát a cselekvő élet is véget ér, a szemlélődő élet pedig itt kezdődik, hogy aztán az égi hazában teljesedjen ki. Ugyanis a szeretet tüze, amely itt kezd lángolni, amikor meglátja azt, akit szeret, az ő szeretetében még jobban felizzik.”²¹

A szöveg folytatásában Gergely Jákob két feleségét is azonosítja a két életformával: a rövidlátó és termékeny Lea a cselekvő élet allegóriája, a meddő és szép Ráchel pedig a szemlélődő életé. A Lea–Ráchel-párhuzammal is szándékában áll Gergelynek érzékeltetni, hogy a két életforma sorrendjében a cselekvő élet valósul meg először, és ezt követi a szemlélődő.²²

Az Ezekiel 40,5 versében szereplő szélesség (*latitudo*) szintén értelmezhető cselekvő életként, hiszen a szélesség a mellérendelt viszonyban álló felebarátok

21 „Activa etenim vita cum corpore deficit. Quis enim in aeterna patria panem esurienti porrigat, ubi nemo moritur? Quis potum tribuat sitiendi, ubi nemo sitit? Quis mortuum sepeliat, ubi nemo moritur? Cum praesenti ergo saeculo vita aufertur activa, contemplativa autem hic incipitur, ut in coelesti patria perficiatur, quia amoris ignis qui hic ardere inchoat, cum ipsum quem amat viderit, in amore ipsius amplius ignescet.” Gregorius 1971, II. 2, 231. (Saját fordítás, B. Cs.)

22 Ruh 2006, 179.

íránti szeretetet jelenti, a magasság (*altitudo*) pedig az emberek fölött álló Teremtőről szerzett ismereteknek feleltethető meg.

A másik szöveghely, ahol Gergely a *vita activa* és a *vita contemplativa* különbségeit elemzi, a *Moralia in Iob* VI. könyvének 37. fejezete,²³ amelyet a Jób könyve 5,26 verséhez írt: „Mikor beérik életed, sírba szállsz, mint a búzakévét begyűjtik, ha érett.” A sír (*sepulcrum*) a szemlélődő életformát jelképezi, hiszen ezt gyakorolva mintegy meghalunk a világ számára, de a cselekvő élet is nevezhető sírnak, mert miként a halottakat, úgy fed be minket a hiábavaló tettek által. Nem lehet tökéletes az az igehirdető, aki a tetteket elhanyagolja a szemlélődés miatt, vagy aki a tettekkel szemben háttérbe szorítja a szemlélődést. Így élt a Megváltó is földi életében: nappal csodákat tett a városokban, éjjel a helyen imádkozott. Gergely amellett, hogy mindkét életforma egyenlő mértékű gyakorlására buzdít, elismeri, hogy léteznek olyan lelki alkatok, akikhez jobban illik a cselekvő életforma, illetve olyanok, akikhez a szemlélődő életforma áll közelebb. Az ilyeneknek többet árt, mint használ, ha a nem hozzájuk illő életformát élik. Bizonyos nyughatatlan lelkek, ha szemlélődnek, többet kívánnak, mint amennyit kapnak, és így téves tanokhoz jutnak. Erről a jelenségről szól Gergely interpretációjában a Máté-evangélium 5,29 verse („Ezért ha jobb szemed megbotráncoztat, vágd ki és dobd el. Inkább egy tagod vesszen oda, mintsem az egész tested a kárhozatra jusson”), amelynek értelmezése szerint a jobb szem a *vita contemplativa*, a bal szem a *vita activa*, és ha valaki alkalmatlan a *vita contemplativára*, inkább éljen csak a cselekvő életforma szerint. Akik el akarják érni a szemlélődés csúcsát, azok először a tettek mezején próbálják ki magukat. Gergely ebben a kommentárrészletben is kitér a két életforma allegóriáira, Ráchelre és Leára, Mártára és Máriára, szintén ugyanazt a végkövetkeztetést vonva le, mint a *Homiliae in Hiezechielem* említett részében: a cselekvő életnek nagyok az érdemei, de a szemlélődőnek még nagyobbak, hiszen a *vita activa* érdemei a testtel együtt elenyésznek.

A két életformáról szóló tanítás szerint egy életúton belül általában a cselekvő mint alacsonyabb rangú életforma következik először, és ezt követi a

23 Gregorius 1979, VI. 37, 325–332.

szemlélődő életvitel. Magának Gergelynek az élete jelentett példát arra, hogy a sorrend meg is fordulhat, sőt egy életen belül többször is váltakozhat egymással a két életforma. Gergely 574-ben lemondott római prefektusi címéről és minden vagyonáról. Palotájában és szicíliai birtokain kolostorokat rendezett be, ezekben élte félrevonultan egyszerű szerzetesi életét, amelyet főként szemlélődéssel és a Szentírás tanulmányozásával töltött. Ezek az évek jelentették számára élete legszebb időszakát, amely 578-ban fejeződött be. Ekkor ugyanis I. Benedek pápa Rómába kérette a komoly retorikai képzettségű és tehetséges Gergelyt, így innentől fogva szemlélődő életformáját felváltotta a cselekvő életvitel: Gergely akarata ellenére diakónus, nuncius, követ lett, majd 590. szeptember 3-ától haláláig, 604-ig pápa.

Gergely értelmezése nagy hatással lehetett a napjukat főként szemlélődéssel töltő remeterendekre, a koldulórendek értelmezésében viszont megváltozik Márta és Mária hierarchikus viszonya.

A Summa theologiae és a Domonkos-rend a két életformáról

A Domonkos-rendi Aquinói Szent Tamás *Summa theologiae*-ja a két életformáról szóló megállapítások összefoglalását adja. A II–II. rész 179–182. quaestiója a következő négy nagy témakört tárgyalja: hány életformát lehet megkülönböztetni (q. 179); a szemlélődő élet (q. 180); a cselekvő élet (q. 181); a cselekvő és a szemlélődő életforma összehasonlítása (q. 182). A *Summa* két életformáról szóló quaestiói elsősorban Nagy Szent Gergely már említett *Moralia in Iob* című kommentárjára és a *Homiliae in Hiezechielem* II. 2. homíliájára támaszkodnak. Hogy Gergely mekkora hatással volt az utókorra,²⁴ jól érzékelteti, hogy a *Summa* II–II. részének 179–182. quaestiójában 18 articulusból 14-ben Gergelyt idézi Tamás.

A *Summa* II–II. részének 188. quaestiója szintén a két életforma és a vallások kapcsolatát elemzi, emellett ebből a részből került ki az a tagmondat, amely a Domonkos-rend egyik jelmondatává vált, és tömör formában tartalmazza a

24 Ruh 2006, 182.

rend álláspontját a szemlélődő és a cselekvő életformáról: ez a *contemplari et contemplata aliis tradere*.²⁵

A 179. quaestio alapvetően három különböző felosztást ismertet: Arisztotelész három életformáját a *Nikomakhoszi etikából*; Márta és Mária, valamint Lea és Ráchel allegóriájából kiindulva a két klasszikus életformát, a szemlélődőt és a cselekvőt; és a *De civitate Dei* alapján a szemlélődőt, a cselekvőt és a mindkettőt magába foglaló vegyes életformát: „Miként langyos lesz a forróból és a hidegből, és szürke a fehérből és a feketéből.”²⁶

A *Summa* II–II. részének 180. quaestiója a vita contemplatívával foglalkozik nyolc kérdéskörben: 1. a szemlélődő élet az értelem (*intellectus*) vagy az érzelem (*affectus*) fogalmához tartozik-e; 2. a sarkalatos erények (*virtutes morales*) a szemlélődő életre vonatkoznak-e; 3. egy vagy több tevékenységből (*actus*) áll-e a szemlélődő élet; 4. a szemlélődő életre vonatkozik-e bármilyen igazság szemlélése (*consideratio cuiuscumque veritatis*); 5. a szemlélődő életforma által az ember már ebben az életében el tud-e jutni Isten látására (*ad Dei visionem*); 6. a szemlélődés mozdulatairól (*motus*) Dionüsziosz *De divinis nominibus* című művének IV. fejezete alapján; 7. a szemlélődés örömről (*de delectatione contemplationis*); 8. a szemlélődés hosszáról (*de duratione contemplationis*).

A 180. quaestióból érdemes kiemelni az első témát, azaz hogy a szemlélődő élet az értelem vagy az érzelem köréhez tartozik-e (1–2. articulus). Nagy Szent Gergely véleménye szerint – akit a témában egyik fő tekintélyként idéz a *Summa* – a szemlélődő életnek szoros kapcsolata van az érzelemmel, hiszen a szemlélődő élet Isten és felebarátaink szeretete. A *Summa* II–II. része 180. quaestiójának következő témája a szemlélődő életformán belüli különböző tevékenységek (3. articulus). A 180. quaestio 5. articulusa az Isten látása témakörével foglalkozik, amely a szemlélődő életmód legfőbb célja. A szemlélődés különböző szintjeit elérve egyre közelebb kerülhetünk az úgynevezett *visio Dei*hez, de az Isten színéről színre (*facie ad faciem*) való látását e világi életünkben nem érhetjük el.

25 Thomas de Aquino, *Summa theologiae* II–II. q. 188. a. 6. co.

26 „Sicut tepidum in calido et frigido, et pallidum in albo et nigro.” Thomas de Aquino, *Summa theologiae* II–II. q. 179. a. 2. ad 2. (Saját fordítás, B. Cs.)

A *Summa theologiae* II–II. részének következő, azaz a 181. quaestiója négy pontban csoportosítja a cselekvő étellel kapcsolatos fő kérdéseket: 1. vajon az erkölcsi erények (*virtutes morales*) összes tevékenysége a cselekvő életformához tartozik-e; 2. vajon az okosság (*prudentia*) a cselekvő élethez tartozik-e; 3. vajon a tanítás (*doctrina*) a vita activa körébe tartozik-e; 4. a cselekvő élet tartósságáról (*diuturnitas*). A négy sarkalatos erény, az igazságosság (*iustitia*), a bölcsesség (*prudentia*), a bátorság (*fortitudo*) és a mértékletesség (*temperantia*) a politikai erények, azaz a *virtutes politicae* elnevezést is kapta a középkori morális témájú írásokban, mert sok esetben az uralkodók legfontosabb erényeit jelentették. Tamás a *Nikomakhoszi etika* X. könyve alapján arra a következtetésre jut, hogy a sarkalatos erények alapvetően a cselekvő életformához tartoznak.²⁷

A *Summa* II–II. részének 182. quaestiója a két életforma összehasonlítását tárgyalja négy articulushoz: 1. melyik életforma előbbre való (*potior*), illetve nemesebb (*dignior*); 2. melyik hasznosabb (*maioris meriti*); 3. a cselekvő élet akadályozza-e a szemlélődőt; 4. valamint tisztázza a két életforma sorrendjét. Tamás az érvek és ellenérvek felsorakoztatása után nyolc okot sorol fel Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájának* X. könyve alapján, amiért a vita contemplativa előbbre való a vita activánál: a szemlélődő életforma jobban illik az emberhez, mert ez csak az ember sajátja; a szemlélődő életforma folyamatosabb a cselekvőnél; nagyobb öröm származik a szemlélődésből; a szemlélődő életformához kevesebb dologra van szükség; a szemlélődő élet önmagára irányul; a szemlélődő élet valamiféle kiüresedés és nyugalom; a szemlélődő életforma inkább az ember sajátja, mint a cselekvő, mert az értelem (*intellectus*) az alapja, míg a vita activa tartalmaz olyan elemeket, amelyek az alacsonyabb rendű élőlényekben, így az állatokban is megvannak.

A Domonkos-rendi Bitterfeld szemléletének a megismeréséhez a két életforma kapcsán magának a Domonkos-rend álláspontjának az áttekintése szükséges. Részletes és pontokba szedett bemutatást Aquinói Szent Tamás *Summája* II–II. részének 188. quaestiójából kapunk, amelyhez hozzávehetjük a híres Domonkos-rendi prédikátor, Eckhart mester tanításait is.

²⁷ Thomas de Aquino, *Summa Theologiae* II–II. q. 181. a. 1. co.

A *Summa theologiae* vonatkozó része nyolc kérdést tesz fel a vallások különbségeiről és az életformákkal való kapcsolatukról: 1. vajon léteznek-e különböző vallások, vagy csupán egyetlen van; 2. vajon létrehozható-e vallás az aktív életforma cselekedeteinek végzésére; 3. létrehozható-e vallás a háborúk megvívására; 4. alapítható-e vallás a prédikálásra és hasonló tevékenységek végzésére; 5. létrehozható-e vallás a tudomány tanulmányozására; 6. a szemlélődő életformára irányuló vallás előbbre való-e a cselekvő életformára irányuló vallásnál; 7. a közös tulajdon birtoklása csökkenti-e a vallási tökéletességet; 8. a magányosok vallása előbbre való-e a közösségben élők vallásánál.

A kérdésekre adott válaszok, az érvek és ellenérvek abba az irányba mutatnak, hogy maga a vallásos élet a szeretet tökéletességére irányul, amely az Isten és a felebarát iránti szeretetet foglalja magába. A cselekvő életformával elsősorban a felebarát iránti szeretetet juttatjuk kifejezésre, míg a szemlélődő életformával az Isten iránti szeretetünket.²⁸ Továbbá fontos megállapítása a 188. quaestionak, hogy az egyes életformákon belüli elfoglaltságok között is hierarchia áll fenn, valamint a cselekvő életformát folytató közösségek, kifejezetten a prédikálással és a tanítással foglalkozók előrébb valók, mint a szemlélődők, hiszen az ő tevékenységeik a kontempláció teljességéből fakadnak, de másokra irányulnak: „Ugyanis ahogy nagyobb dolog megvilágosítani másokat, mint csak fényt sugározni, úgy nagyobb dolog a szemlélődés gyümölcseit másoknak átadni, mint pusztán szemlélődni.”²⁹ Ebben az elgondolásban tükröződik Aquinói Szent Tamás rendjének lelkisége, hiszen a Domonkos-rend elsődleges céljai között szerepel a prédikálás és a tanítás. Tamás korában ezeknek a rendi tevékenységeknek a létjogosultságát még szükséges volt hangsúlyozni, hiszen a domonkosok és a ferencesek megjelenéséig a szerzetesi közösségek monasztikus típusúak voltak, amelyekben egyértelműen a szemlélődés kapott szerepet.

28 Thomas de Aquino, *Summa Theologiae* II–II. q. 188. a. 2. co.

29 „Sicut enim maius est illuminare quam lucere solum, ita maius est contemplata aliis tradere quam solum contemplari.” Thomas de Aquino, *Summa Theologiae* II–II. q. 188. a. 6. co. (Saját fordítás, B. Cs.)

A két életformát tárgyaló részletek arra világítanak rá, hogy Aquinói Szent Tamás az életformákon elsősorban nem a tényleges életmódot, életvitelt, hanem lelki irányultságot, hajlamot ért, olyan érdeklődést, amelyben egy adott személy a leginkább örömet leli. Így a *vita activa* Tamásnál nemcsak egyfajta gyakorlatias életmód, amely például kétkezi tevékenységekben mutatkozik meg, hanem az erkölcsi élet egy formája, amelyben szerepet kap a hibák elleni küzdelem, az erények megszerzése és fejlesztése, és minden olyan cselekedet, amely a felebarátainkra irányul.³⁰

A Domonkos-rendi Eckhart mester az *Intravit Iesus in quoddam castellum, et mulier quaedam, Martha nomine excepit illum* kezdetű prédikációjában, amelyet a Lukács evangéliuma 10,38–42 részéhez írt, hasonlítja össze egymással a cselekvő és a szemlélődő életformát.³¹ Szerinte az idősebb testvér életformája egy életút érettebb állomása, mint a szemlélődő Máriáé. Mária kezdetlegesebb életformáját három dolog jellemzi: Isten jósága körülkarolja a lelkét; vágyakozik, de nem tudja, mire; az a vigasz és öröm, amely Krisztus szavaiból árad. Ugyanígy Mártát is három dolog motiválja a tevékenységre: érett korából adódó élettapasztalata; bölcs megfontoltsága a szeretet parancsolata szerint; a vendég magas méltósága. A bibliai szöveghely ezen értelmezésében Márta azért kéri Jézust, hogy szóljon Máriának, hogy ő is segítsen, mert azt szeretné, ha már a húga is előrelépne az ő életformájának szintjére.

A cselekvő életforma a középkor folyamán amellet, hogy keresztényi cselekedetek sora a felebaráti szeretet jegyében, a politikusok, jogtudósok, kereskedők életformáját is jelentette. A párhuzam, amely Arisztotelész már említett három életformáról szóló tanításaira vezethető vissza, végigkíséri a római irodalom korszakait, megjelenik a középkori keresztény irodalomban, és kifejezetten gyakori témája a humanizmus irodalmának.

30 Mason 1961, 42.

31 Eckhart 2003, 93–102.; Quint 1977, 472–492.; Haas 2011, 168–182.

A két életforma allegóriái Heinrich von Bitterfeld királytükrében

A 14. század végén, Anjou Hedvig és a Domonkos-rendi Bitterfeld korában már a két keresztényi életforma kevésbé állt hierarchikus viszonyban egymással, amely változás Bitterfeld királytükrében, a *Tractatus de vita contemplativa et activá*ban is tetten érhető.³²

A szöveg az alábbi nagy egységeket tartalmazza: egy Hedvignek írt ajánlólevelet,³³ egy prologust a szemlélődő életformához, három traktátust a szemlélődő életformáról és egy értekezést a cselekvő életformáról. A mű befejezetlen maradt, mivel Hedvig 1399. július 17-én bekövetkezett halála miatt Bitterfeld félbehagyta az írást. A negyedik értekezésben, amely a cselekvő életformáról szól, a sarkalatos erények részletes tárgyalásánál csak az okosságot és a mértékletességet fejti ki, a szöveg egy mondat közepén félbeszakad.

Az ajánlólevél kulcsfontosságú mind Bitterfeld, mind Anjou Hedvig a két életformához való viszonyulása szempontjából: a királynői méltóság megkerülhetetlen része a *vita activa*, de a szöveg hangsúlyozza, hogy a lelki fejlődéshez mindig kell időt szakítani a szemlélődő életre. A cselekvő életforma tevékenységei pedig a szemlélődő életformára kell, hogy irányuljanak.

A fentiekben már kitértem arra, hogy az újszövetségi testvérpár, Márta és Mária kitüntetett szerepet töltött be Anjou Hedvig szellemiségében. A királytükör szövege alapján egyértelmű, hogy ennek a szerző Bitterfeld is a tudatában volt, ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az értekezés korántsem csak erre az újszövetségi allegóriára épít: mellette két másik bibliai allegóriával érzékelteti a két életforma fontosságát és viszonyát egymáshoz. Bitterfeld az ajánlólevelében sorra veszi ezeket mintegy vezérfonalat adva a két életformáról szóló értekezése értelmezéséhez.

Az ajánlólevélben való említésük sorrendjében a traktátus fő bibliai allegóriái a következők: az ószövetségi Lea és Ráchel, Lábán leányai, Jákob feleségei,

32 Bitterfeld 2003.

33 Fordítását lásd a tanulmány függelékében.

akiknek alakját Nagy Szent Gergely hozta először kapcsolatba a két életformával a *Homiliae in Hiezechielem* című bibliaértelmezésében. Bitterfeld még kilenc helyen³⁴ tér ki Leára vagy Ráchelre, amely részletek nemcsak hangsúlyozzák a cselekvő életforma elkerülhetetlenségét, hanem a cselekvő életforma milyenségét is részletesen megvilágítják Anjou Hedvig számára. Jákob kétszer hét évig munkálkodott, azaz élt a cselekvő életforma szerint, hogy megkapja hitvesül Ráchelt, vagyis hogy eljusson a szemlélődő életformáig, és ez a munka kétféleképpen különböztethető meg: külső (*exterior*) munka alatt azokat a tevékenységeket értjük, amelyek másokra irányulnak, belső (*interior*) munka alatt pedig azokat az erőfeszítéseket értjük, amelyeket a lelkünk rosszra való hajlamai ellen teszünk.

A következő allegória, amely mind az ajánlólevélben, mind a királytükör különböző pontjain megjelenik,³⁵ és jelentős eleme Bitterfeld művének, Mózes és a szent sátor. A szent sátor vagy tabernákulum a szemlélődő élet allegóriája; Mózesnek, aki a nép vezetője, tehát a mindenkori uralkodó megjelenési formája, szüksége van arra, hogy időnként a szent sátorban megpihenjen, és találkozzon Istennel, vagyis a cselekvő életforma mellett a szemlélődés útján közelebb kerüljön az Istenhez. A Kivonulás könyve 25–31. fejezete rendelkezik részletesen a szent sátorról és berendezéséről, a 33,7–11 versekből pedig tudjuk, hogy ez az a szent építmény, ahol Mózes rendszeresen szemtől szemben találkozott Istennel.

Az ajánlólevélben harmadikként megjelenő allegória az újszövetségi testvérpár, Márta és Mária. Bitterfeld kiemeli, hogy ők nővérek, tehát mindkét életforma nagy fontossággal bír, és szükséges, hogy egy világi uralkodó mindkétben jártas legyen. Bitterfeld bibliai helyekkel nyomatékosítja Mártát, azaz a cselekvő életforma jelentőségét: a 127. zsoltár 2. versével („Hiába keltek hajnalban és fáradoztok késő éjjelig: a kemény fáradság kenyerét eszitek”), illetve Pál apostol Tesszalonikaiaknak írt második levele 3,10 versével („Már amikor nálatok voltunk, meghagytuk nektek, hogy aki nem akar dolgozni, ne is egyék”).

34 Bitterfeld 2003, 15., 24., 39–40., 59., 103., 108., 111., 159.

35 Bitterfeld 2003, 10., 11., 15., 31., 35., 60., 66., 69., 111., 115., 135., 141.

Az ajánlólevélen kívül még kilenc alkalommal³⁶ tér ki Márta és Mária alakjára, többek között a bőbeszédűség és a mondvacsínált teendők kapcsán, ugyanis ezek ellehetetlenítik a szemlélődést. Hugo de Folieto (Hugues de Fouillois, 1100?–1172, francia teológus) *De claustro animae* című lelkiismereti műve alapján megkülönböztet igazi és hamis Máriát, valamint igazi és hamis Mártát: az igazi Mária, azaz a szemlélődés példaképe csendben van, hallgatja Jézus szavait és könnyezik; míg a hamis Mária panaszkodik, hogy nem tud előrelépni, hogy nem tudja rendezni a külső dolgait, becsmérli Mártát, és bőbeszédű. Az igazi Márta panaszkodik, mert egyedül szolgál, mert a családjá ügyei miatt aggódik, és nem hallgatja meg Isten ígését a nővére társaságában. A hamis Márta ellenben nem panaszkodik amiatt, hogy egyedül szolgál, ugyanis csak a külső dolgok gyönyörködtetik.³⁷

Az ajánlólevél felsorakoztatja Noé alakját mint Krisztus előképét, valamint a bárkájában pihenő, majd onnan kirepülő galambot és varjút mint a két életforma allegóriáját, ám feltehetően nem szán akkora hangsúlyt neki, mint a fent említett allegóriáknak, mivel az értekezés során nem hivatkozik többet rá.

Az ajánlólevél és az értekezés vizsgálata után felmerül a kérdés, hogy Heinrich von Bitterfeld miért éppen a fent tárgyalt bibliai allegóriákat használja a két életforma bemutatására. Amellett, hogy feltehetően tudott arról, hogy Anjou Hedvig királynő szellemi programjának részét képezi a betániai testvérpár, Bitterfeld forrásainak vizsgálatával is megtaláljuk a kérdésre a választ. Értekezése számos pontján hivatkozik a híres francia szentviktori iskola 12. századi jeles teológusaira, Szentviktori Hugóra és Szentviktori Richárdra, akik Párizsban a Szent Viktor-apátságban alkották meg műveiket, amelyek közül több Európa-szerte ismertté vált, és népszerű fordítása is készült. Bitterfeld allegorikus alakjai fontos szerepet játszanak Szentviktori Richárd szemlélődésről írt értekezéseiben is, a *Benjamin maiorban*³⁸ (más elnevezéssel *A szemlélődés kegyelméről*) és a *Benjamin minorban*, amely utóbbi *De patriarchis* címmel is hagyományozódott, Bitterfeld is így hivatkozik rá műve számos pontján. Szentviktori Richárdnál

36 Bitterfeld 2003, 17., 23., 36., 108., 111., 121., 133., 140.

37 Hugo de Folieto: *De claustro animae* II. 10. PL 176, 1058.

38 Magyar részletét lásd Szentviktori Richárd 2013, 104–108.

főként Lea és Ráchel, valamint Mózes alakja kap központi szerepet. Márta és Mária pedig mind a szentviktori teológusoknál, mind Hugo de Folietónál szerepel. Ami Hugo de Folieto szerzetesi lelkiségről szóló művét illeti, szintén elmondható róla, hogy széles körben ismert volt, és külön kiemelendő, hogy több kéziratban a szentviktori teológusok műveivel együtt szerepel.³⁹ Így könnyű elképzelni, hogy Bitterfeldnek egy olyan kézirat is a rendelkezésére állt műve megírása során, amely a *De clauistro animae*-t és Szentviktori Richárd értekezéseit is tartalmazta.

Összegzés

Anjou Hedvig uralkodása alatt jobban nyitott a tudósok és főképp az egyházi képzett elit felé, mint a Piast-dinasztia uralkodói. A nyitással a királyi pár saját hatalmát és irányvonalát kívánta megerősíteni, ezért a kancelláriai és a diplomáciai személyzet, a káplánok és más egyházi vezetők között helyezték el a hozzájuk közel álló egyetemet végzett elitet, akik kiválasztása a királyi pár saját preferenciái alapján történt. A politikai elit kiépítését szolgálta a krakkói egyetem újrarendezése és egy önálló teológiai kar létesítése. Emellett Hedvig uralkodása alatt Krakkó a könyvmásolás központjává vált, és az uralkodó itt készült kéziratokkal vette magát körbe, amelyekből a varsói Nemzeti Könyvtár ma is több ritkaságot őriz. Hedvig vallásossága politikai tevékenységében is rendre tette érhető – gondoljunk akár a keresztény hit terjesztésére, akár a krakkói egyetemhez fűződő tevékenységére –, programjának reprezentációja pedig az újszövetségi két nővér, Márta és Mária tiszteletében és a Hedvighez köthető értekezésekben is megnyilvánul.

39 Vö. McGuinness 1997, 106., 115–116., 124., 144., 174., 178., 180. stb.

Függelék

Heinrich von Bitterfeld: Értekezés a szemlélődő és a cselekvő életéről, Ajánlólevél⁴⁰

A tiszteletre méltó és legkegyelmesebb úrnőnek Krisztusban, Hedvig úrnőnek, akit az isteni gondviselés kegyelme tett Lengyelország királynőjévé stb., Heinrich von Bitterfeld, a Domonkos-rend szerzetese, a szent teológia legalázatosabb tanára, odaadó tiszteletét és alázatos üdvözlétét ajánlja fenséges méltóságának az üdvösség növelésére.

Azért, hogy felséged szorgalma buzgóbb hittel elmélyüljön az isteni szolgálatokban, és áhítattal igyekezzen elérni a jámborság csúcsát, számomra nincs kedvesebb feladat, mint hogy felségednek olyan írásművet ajánljak, amely az utazók⁴¹ számára az isteni dolgok szemlélésére irányuló tökéletes élet állapotának megismerését segíti elő. Bár a szemlélődő élet rendszerint feltételezi a cselekvő élet gyakorlását, az aktív élethez való kapcsolódása miatt fontos megismerni természetét, jellegét és szükségességét, hiszen az aktív élet szemlélődés nélkül nem irányítható helyesen. A mindennapi tevékenységek sokfélesége miatt Lea szeme gyakran lesz gyulladt, ezáltal elhomályosítva az értelem világosságát, a hitbuzgalom lendületét és a szándék tisztaságát. Ez világosan megmutatkozik a cselekvő életet élők között, akik komoly veszélyeknek vannak kitéve, hacsak nem keresnek időnként menedéket Isten sátorában, mint Mózes tette. Ezáltal felismerik, hogy milyen nehéz a cselekvő életben előrehaladni szemlélődés nélkül, és mennyire magasztosak a lelki javak, amelyeket csak késleltetve érnek el, és amelyek ritkán hozzáférhetők, és csupán a leghűségesebb kevesek számára vannak fenntartva.

Hogy felséged felismerje mindennapi előrehaladásának mértékét, szükséges figyelmet fordítania az igazi szemlélődés feltételeire. Ezek alapján megtapasztalhatja, hogy eddig a cselekvő életet csak kezdőként vagy haladóként élte-e meg, akik még nem érték el a tökéletességet, és nem részesültek nagy lelki vigaszban.

40 Bitterfeld 2003, 3–6. (Saját fordítás, B. Cs.)

41 Azaz a halandók számára.

A kezdők inkább a bűneik felett érzett fájdalmat tapasztalják, míg a haladók az erények gyakorlásában fáradoznak, egyedül azonban a szemlélődés hoz nyugalmat, felüdülést és vigasztalást. Minél inkább érzed, hogy ez a számodra megszokottá és gyakori élménnyé válik, annál inkább kell Isten dicséretében és a hálaadásban kitartanod az ilyen nagy előrehaladásért, hogy végül a számos teendő nehézsége után a cselekvő élet keserű poharát, amelyet gyakran kénytelen vagy megízlelni, Isten jelenlétének édes szemlélésével enyhítsd. Ez a jelenlét annál bőségesebben árad ki, minél tisztább lélekkel és buzgóbb szándékkal keresi az ember.

Nem gondolom, hogy kevésbé lenne érdemes számodra ezt a témát tanulmányozni, még akkor sem, ha a királyi méltóságnak inkább a cselekvő életben kell helytállnia. Hiszen naponta annyi szegény nyomorúságát kell enyhíteni, annyi peres ügyet kell rendezni, annyi fenyegető veszéllyel szemben kell ellenállni, és olyan bölcs előrelátással kell kormányozni a birodalmat, hogy alig marad idő a szemlélődésre. Ugyanis ha valaki Istennel kezd el foglalkozni, miközben elhanyagolja a felebaráti szeretetet és saját népének szükségleteit, az könnyen úgy tűnhet, mintha saját népét pusztítaná el. Márpedig felebaráti szeretet nélkül sem Isten nem akarja, hogy szeressék, sem az áldozatot nem fogadja el. Hogyan érhetnéd el akkor azt a szemlélődést, amelyre oly gyakran hív téged mind a lelki atyáid buzdítása, mind az isteni kegyelem és ihletés – amint azt némelyek jámboran hiszik?

Megválaszolom: mivel a szemlélődés minden cselekedetünk végső célja, szükséges, hogy a cselekvő élet minden tevékenységét ehhez a célhoz irányítsuk. Senki sem fáradozna oly buzgón a cselekvő életben, ha nem lenne képes felmérni a jutalom értékét. Ezért a cselekvő életben is szükség van a szemlélődés ismeretére, és nem csupán elméleti tanítás által, hanem tapasztalati úton is.

Ezért a szemlélődést nem szabad elválasztani a cselekvő élettől, hiszen e két életmód testvérként egészíti ki egymást: ők a tevékeny Márta és a szemlélődő Mária. Márta sem úgy fáradozik az asztal körüli szolgálatban, hogy ne érdemelné meg időnként a saját maga által elkészített étel élvezetét, ahogy a próféta mondja: „a kemény fáradtság kenyerét eszitek.”⁴² Az apostol is így szól: „aki nem akar dolgozni, ne is egyék.”⁴³

42 Zsolt 127,2.

43 2Tessz 3,10.

Látom az Urat, amint Júdea-szerte gyógyítja, tanítja és intő szavakkal javítja a népet, de ugyanakkor éjszakákon át imádkozik, elhagyatott helyet keres, és felmegy a templomba, hogy a különböző helyeken és időpontokban megtanítsa megkülönböztetni a cselekvő élet feladatait és a szemlélődő élet vigasztalásait. Dicsérem a királynőt, aki látogatja a szegényeket, segít a rászorulókon, felszabadítja az elnyomottakat, vezeti szolgálait, és minden ügyet gondosan intéz. Ugyanakkor dicsérem őt azért is, mert imáival Istent szólítja, mert csendes pihenésre vonul vissza, mert mindent Istennek ajánl, mert az ő dicsőségéért vállalja a terheket, mert buzgón óvja az igazságot, és mert szorgalmas a tisztaság szeretetében. Mindezek Istentől származnak, amikor rendben vannak, és jó cél felé irányulnak, amikor minden tevékenység a felebarát javát és Isten dicsőségét szolgálja.

Ezért különítsük el az időket, és hozzuk összhangba az írásokat, hogy a cselekvő élet során tanuld meg a szemlélődést, a szemlélődő életben pedig tanuld meg, mi a helyes cselekvés. Mózes a hegyen szemlélődve kapta meg Isten törvényét, majd a hegyről leereszkedve kihirdette azt a nép számára. Elvonulva Istennel mint barátjával beszélgetett, de amikor visszatért a néphez, gondoskodott róluk, bíraskodott, büntetett és vigasztalt. Olvashatjuk, hogy mindezekhez hasonló dolgok teljesedtek be sok szent életében is. Így te is, legkegyelmesebb úrnő, időnként teljes nyugalomban, mint Noé galambja, pihenj meg a bárkában. De amikor tevékenységre szánod magad, ne a hollóval együtt időzz a tetemek között, hanem a zöld ággal, vagyis a királyi hatalmad sokrétű gyümölcseivel munkálkodj a nép között. Mindazonáltal ne késlekedj naponta visszatérni a bárka nyugalomába a munka után, hogy megszilárdulj a kísértések elleni védelemben, és a szórakozottság közepette összeszedettséget találj. Ha azonban mindig csak a bárkában akarsz maradni, nem fogsz gyümölcsöt teremni a nyájad számára, ha pedig mindig csak kívül akarsz tartózkodni, könnyen elszakadhatsz az igazi Noétól, azaz Jézus Krisztustól. Nem szabad elhanyagolnod a saját lelki életedet a nép érdekében, ezért szükség van a szemlélődésre. Ugyanakkor nem keresheted csak a saját üdvösséged figyelmen kívül hagyva a népet, ahogyan az apostol mondja: „Inkább azt kívánnám,

hogy magam legyenek átok alatt, távol Krisztustól, testvéreimért.”⁴⁴ Mózes pedig ezt mondta: „Mégis bocsásd meg vétkét ... ha nem, akkor törölj ki engem a könyvedből, amelyet írtál.”⁴⁵ Ugyanis az igazi anya nem akar megelégedni a gyermekei nélkül.

Ezért hogy megértsd, hogyan találod meg az egyensúlyt ezek között az indítatások között, elsőként a szemlélődés, másodikként a cselekvés tanítását fogom bemutatni felséged királyi méltóságának ebben a folyamatban.

Felhasznált irodalom

- Adamska 2013. Adamska, Anna: A Book in All Royal Hands: How Medieval Rulers Read the Psalter. *Polish Libraries*, (2013), 1. sz. 186–209.
- Arisztotelész 1987. Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Ford. Szabó Miklós, Európa, Budapest, 1987.
- Augustinus 2003. Augustinus: *De civitate Dei*. Eds. Dombart, Bernhard – Kalb, Alfons. Corpus Christianorum, Turnholti, 2003. (Series Latina 48.)
- Bitterfeld 2003. Bitterfeld de Brega, Henricus, OP: *Tractatus de vita contemplativa et activa*. Eds. Mazur, Bruno – Seńko, Ladislaus – Tatarzyński, Richardus. Intr. Marciniak, Casimirus OP. Institutum Thomisticum PP. Dominicorum Varsaviensium, 2003.
- Černuška 2009. Černuška, Pavel: The Eucharist in the Writings of Heinrich of Bitterfeld. In *The Bohemian Reformation and Religious Practice*. Vol. 7. Filosofia, Praha, 2009. 80–90.
- Dagens 1977. Dagens, Claude: *Saint Grégoire le Grand. Culture et expériences chrétiennes*. Paris, 1977.
- Długosz 1985. Długosz, Jan: *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber decimus. 1370–1405*. Ed. Turkowska, Danuta. Warschau, 1985.
- Eckhart 2003. Eckhart mester: *Beszédek*. Ford. Adamik Lajos. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2003.

44 Róm 9,3.

45 Kiv 32,32.

- Gregorius 1971. Sancti Gregorii Magni: *Homiliae in Hiezechielem prophetam*. Cura et studio Marci Adriaen, Corpus Christianorum, Turnholti, 1971. (Series Latina 142.)
- Gregorius 1979. S. Gregorius: *Moralia in Iob*. Cura et studio Marci Adriaen, Corpus Christianorum, Turnholti, 1979. (Series Latina 143.)
- Haas 2011. Haas, Alois M.: A vita contemplativa és a vita activa megítélése a 14. századi domonkos misztikában. In M. Haas, Alois (szerk.): *Felemelkedés, alászállás, áttörés. A misztikus tapasztalat és a misztika nyelve*. Vigilia, Budapest, 2011. 157–182.
- Huber 1991. Huber, Gerhard: Bios theoretikos und bios praktikos bei Aristoteles und Platon. In Vickers, Brian (ed.): *Arbeit–Musse–Meditation. Studies in the Vita activa and Vita contemplativa*. Verlag der Fachvereine – Verlag B. G. Teubner, Zürich–Stuttgart, 1991. 21–33.
- Hugo de Folieto. Hugo de Folieto: De clauastro animae. In Migne, Jacques-Paul (ed.): *Opera omnia*. Jacques-Paul Migne, Paris, 1854. (Patrologia Latina 176.)
- Knoll 1999. Knoll, Paul W.: Jadwiga and Education. *The Polish Review*, 44. (1999), 4. sz. 419–432.
- Koudelka 1953. Koudelka, Vladimír J.: Heinrich von Bitterfeld O. P. (gest. um 1405), Professor an der Universität Prag. *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 23. (1953), 5–65.
- Manuwald 2021. Manuwald, Henrike: *Otium sanctum* in einer *vita mixta*? Stand und Lebensform in De contemplatione et vita activa Heinrichs von Bitterfeld. In Eder, Daniel – Manuwald, Henrike – Schmidt, Christian (eds.): *Vita perfecta? Zum Umgang mit divergierenden Ansprüchen an religiöse Lebensformen in der Vormoderne*. Morh Siebeck, Tübingen, 2021. 89–130.
- Mason 1961. Mason, Mary Elizabeth, Sister: *Active Life and Contemplative Life: A Study of the Concepts from Plato to the Present*. Ed. George E. Ganss, SJ. Marquette University Press, Milwaukee, Wisconsin, 1961.
- McGuinness 1997. McGuinness, Lucy Gabrielle: *A Study and Edition of Hugh of St Victor's Commentary on Lamentations*. PhD-Thesis, Department of Classics King's College London, 1997.

- Mielke 2017. Mielke, Christopher: *Every Hyacinth the Garden Wears: The Material Culture of Medieval Queens of Hungary (1000–1395)*. Doctoral Dissertation, CEU, Budapest, 2017.
- Ozóg 2013. Ozóg, Krzysztof: The Intellectual Circles in Cracow at the Turn of the Fourteenth and Fifteenth Centuries and the Issue of the Creation of the Sankt Florian Psalter. *Polish Libraries*, (2013), 1. sz. 166–185.
- Quint 1977. Quint, Josef (Hrsg.): *Meister Eckhart, Deutsche Werke*. III. Bd. Kohlhammer Verlag, 1977.
- Ruh 2006. Ruh, Kurt: *A nyugati misztika története I. A patrisztikus alapok és a 12. század szerzetesi teológiája*. Ford. Görföl Tibor. Akadémiai, Budapest, 2006.
- Stead 2002. Stead, Christopher: *Filozófia a keresztény ókorban*. Ford. Bugár M. István. Osiris, Budapest, 2002.
- Szentviktori Richárd 2013. Szentviktori Richárd: A szemlélődés kegyelméről, I. könyv. Ford. Kiss Eszter. *Orpheus Noster*, 5. (2013), 2. sz. 104–108.
- Thomas de Aquino. Thomas de Aquino: *Summa theologiae*. <http://www.corpusthomicum.org/>
- Wolny–Zawadzki 1975. Wolny, Jerzy – Zawadzki, Roman M.: Królowa Jadwiga w tradycji kaznodziejskiej XV wieku. *Analecta Cracoviensia*, 7. (1975). <https://doi.org/10.15633/acr.2870>
- Worstbrock 1981. Worstbrock, Franz Josef: Art. Heinrich von Bitterfeld. In Ruh, Kurt (Hrsg.): *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*. Bd. 3. Berlin, 1981. 699–703.